

jában frissebb, rendhagyóbb opera-film készült volna a *Bánk bánból*, de akkor nem lenne közönségfilm. Így viszont került a magyar filmtörténetbe egy igényes, izgalmas, lélektanilag is rendre felépített, komoly „nézői” film.

PÉCZELY DÓRA

(Rendező: Káel Csaba; Katona József drámájából írta: Mészöly Gábor; zene: Erkel Ferenc, kép: Zsigmond Vilmos, főszereplők: Kiss B. Attila, Rost Andrea, Marton Éva, Gulyás Dénes, Kovács Kolos; 2002, 116 perc)

**WŁADYSŁAW SZPILMAN –
ROMAN POLANSKI:**

A zongorista

A véletlen úgy hozta, hogy idén két érdekes és sikeres könyvből két szintén érdekes és sikeres film is készült. Az egyik ezek közül a fiatal amerikai prózaíró, Michael Cunningham be-robbanó regénye, az *Órák*, amely Virginia Woolf életének és életművének érzékeny újragondolása, a jelenkorba s az örök tragikumba való átértelmezése; a másik ikercsillagzat az itt elemzendő Szpilman-mű és Polanski-film.

A regény tartalma röviden összefoglalható: egy varsói zsidó zongorista szenvedései (egész családját kiirtják) és hihetetlen megmenekü-

lése (*deus ex machina* körülmények tartják életben) a gettó és az ember-telenség poklából.

Szpilman nem író – ez nem kritika, hanem tény. Igaz, nem is viselkedik íróként, ő csak megírta a maga igaz történetét, s tette mindezt még a háború utolsó évében, közvetlenül azután, hogy újra emberré válhatott. S éppen ez a humanizmus a regény legnagyobb értéke. A hős és a szerző egy – ez kétségtelen. Az elbeszélés nélkülöz minden modern trükköt: a történet a világháború előestéjén kezdődik, egyenes vonalban halad előre, s a felszabadulás napján zárul. Az egyes szám első személyű elbeszélői szólam naív, őszinte, már-már ostromnapló jelleggel szólal meg; szinte százszázalékos ellentéte Ker-tész Imre prózájának, amely tudatosan elidegenített, reflektált, és végletekig feszíti a megírhatóság, elbeszélhetőség problémahalmazát.

Szpilman – amennyire ez Körner Gábor lendületes és érzékeny fordítása alapján kiolvasható – nem törekszik többre, mint egyszerű, közérthető módon megírni egy család érthetetlen végét. Legnagyobb írói erénye az adomák és anekdoták pontos előkészítése s találása, kedvelt alakzata a csattanó, ezek olykor szomorúak, ironikusak, de soha nem gonoszak. Míg a regény elején a hangsúly a külvilágra esik, mert még van külvilág, ahogy folyamatosan elvilágtalanodik hősünk, a nézőpont a belső történetek psi-

chológiai megrajzolására összpontosul.

A béke utolsó napjaiban még egy rendezett világ veszi körül a szereplőket, aztán ez folyamatosan felbomlik, már csupán illúziója marad a normalitásnak, „jött a gettó” – mondaná Kertész nyelvén Szpilman. De Szpilman nem „a száműzött nyelven” beszél. Itt kezdődik a realista világábrázolás: a gettó, ahogy lépcsőről lépcsőre elválasztódik a világtól, önálló univerzumává válik, külön egésszé falazzák a fasiszták, belső ellentétekkel, belső törvény(telenség)ekkel. Őszinteségről tesz tanúbizonyságot a nációkkal különböző okokból kollaboráló, üzletelő zsidók gaztetteinek leírása. (A mérleg másik serpenyője, hogy életét egy német katona, Wilm Hosenfeld mentette meg.) Az egész társadalom benne van ebben a pár, kegyetlenül elzárt négyzetkilométerben (a kötet végén faksimile jelleggel közlik a gettó térképét), kezdve a kol-duló zsidók, a mindenkori megalázottak és megzsomorítottak százezreivel, majd a Szpilman-féle, elkese-redésében tehetetlen értelmiségen át egészen a luxuskörülmények között tengődő elitig. A halál, pontosabban a meggyilkolás folyamatosan lesz ennek a világnak egyre inkább evidens eleme. A megrázóbb, s ilyen módon talán „legjobb” epizód, a tizenennyolc fejezetből álló regény mértani közepe: „Az Umschlagplatz”. A gettó közepén halálukra várakozó

zsidók utolsó napjának szikár leírása. Metafizikai tér lesz ez, néhány óra, valamint néhány oldal alatt. Élet és halál, emberség és elemberte-lenedés, siránkozó pesszimisták és örokoptimista kispolgárok utolsó beszélgetései, s banalitásában (is) a legkatartikusabb kép: a Szpilman család utolsó közös étke, egy szem tejszínes cukor hat egyenlő részre osztva. Ehhez képest az már csak abszurdítás a tragikumban, hogy a cukrot áruló fiú csillagászati árat kér mindezért... E monumentális magány érzékeltetése a filmnek is egyik legsikerültebb része.

Szpilmannak itt, családjával együtt feltaszítva a kloroformbűzű marhavagonba, meg kellene halnia, azonban annak értelmében, amit a Nagyapa mond Nádas Péter *Család-regényében* („Isten így mentette meg az életem. Ott hagyott az úton, éljek.”), megmenekül. Innentől egy másik regény kezdődik: Orpheusz története az Alvilágban, lelkek és lelketlen szadista tömeggyilkosok közötti bolyongása, árnyakkal és magánnyal. Máról holnapra élés, csend, reménytelenség, néhány igaz ember, egy eltűnő város romjai; s hihetetlen szerencsék tömkelege. Szpilman megérzéseinek vagy gyakran egész egyszerűen rezignáltságának, elkese-redésének köszönhetően mindig kap egy újabb esélyt az életre. Napjai groteszk kettőtségben telnek, hol kötéllal a nyakán várja, hogy rátörjön a Gestapo, máskor meg még betegen

is angolul tanul, olvas, és partitúrákat memorizál. A napokat, sőt az éveket Robinson módjára rovátkázza. S közben éheznek, éheznek, éheznek. Szinte a mondatok és a bekezdések hullámvázát is a korgó gyomor monoton ritmikája adja. Ezt az egzisztenciális állapotot írja meg talán a legművészebben. De itt is az összintéségével nő fel a szpilmáni próza Kertész éhségérzet-ábrázolásához.

Mindezeket a történeteket a film más formanyelven próbálja meg ábrázolni. Maga az adaptáció, Ronald Harwood Oscar-díjjal kitüntetett átirata profi munka. Néhány helyen összesűríti a cselekményt, továbbá nem veszi át az egyes szám első személyű elbeszélést, ezzel törekedve elkerülni a didaxist, s így varázsol Polanski mesteri érzékenysége a történetből *egy* történetet. A szintén Oscarral jutalmazott Adrien Brody hitelesen játssza Szpilmant. A család

elhurcolása mint cezúra a filmben még nyomatékosabb; fokozatosan eltűnik a tömeg, a zongorista egyedül marad. A zene ereje azonban sajnos járulékos, mellékes.

A könyvhöz, melyben még fényképek is vannak, függelékként csatolták Wilm Hosenfeld eddig publikálatlan naplóját is. Ez végképp nem irodalom, hanem az önostorozó büntudat (kor)dokumentuma. Sajnos van még a könyvnek egy másik epilógusa is, Wolf Biermann hívatásos író tisztességes, ám lapos, esszének szánt nyámmogása.

A könyv két „civiljének” hála *A zongorista* jó könyv.

Mi több: szép is.

SZEGŐ JÁNOS

(A könyvet fordította Körner Gábor; Európa Kiadó, Budapest, 2003, 198 oldal, 1800 Ft; a filmet rendezte Roman Polanski, 2002, 148 perc)